

Підрозділ II. Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність

§ 1. Предмет і завдання нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність

§ 2. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів в оперативно-розшуковій діяльності

§ 3. Організація нагляду за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

§ 1. Предмет і завдання нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність

Предметом нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, є:

- а) додержання законодавства щодо суб'єктів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ст. 5 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” —далі Закон);
- б) додержання законодавства щодо підстав для проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 6 Закону);
- в) додержання законодавства про види оперативно-розшукових заходів (ст. 8 Закону);
- г) додержання законодавства про умови проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 9 Закону);
- д) додержання законодавства про строки проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 9-1 Закону);
- є) додержання законодавства про порядок документування оперативно-розшукових заходів і реалізації матеріалів цієї діяльності (статті 8, 10 Закону). Прокурорський нагляд має своїм завданням сприяти: 1) розкриттю злочинів, захисту особи, її прав, свобод, власності, прав підприємств, установ, організацій від злочинних посягань; 2) виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинений злочин; 3) запобіганню незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності; 4) охорони прав і законних інтересів громадян, які перебувають під слідством; 5) здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню (ст. 29 Закону “Про прокуратуру”).

Прокурор також має вживати заходів до того, щоб органи, які проводять оперативно-розшукову діяльність, додержували передбачений законом порядок проведення оперативно-розшукових заходів.

Оперативно-розшукова діяльність — це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням

оперативно-технічних заходів спеціальними органами:

1. Міністерства внутрішніх справ — кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів і учасників кримінального судочинства;
2. Служби безпеки України — розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьбі з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;
3. Прикордонної служби — підрозділами з оперативно-розшукової роботи, розвідувальними органами Державного департаменту у справах охорони державного кордону України;
4. Управління державної охорони — підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона;
5. Органів державної податкової служби — оперативними підрозділами податкової міліції;
6. Органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань — оперативними підрозділами;
7. Розвідувального органу Міністерства оборони України — підрозділами: оперативним, оперативно-технічними, власної безпеки (ст. 5 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність”).

Оперативно-розшукові заходи можуть здійснюватись зазначеними органами тільки за наявності підстав, передбачених ст. 6 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність”. Виходячи із завдань, які визначені Законом “Про прокуратуру”, прокурорській перевірці підлягають додержання вимог Конституції України, КК та КПК України, законів України “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, “Про контррозвідувальну діяльність”, “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними” та інших законодавчих актів. Прокурор, виконуючи ці завдання, повинен: а) своєчасно перевіряти вимоги закону про наявність підстав для проведення ОРД, які визначені ст. 6 Закону; б) перевіряти відповідність вимогам закону рішень посадових осіб підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність; в) спостерігати, щоб оперативно-розшукові заходи проводилися уповноваженими особами за наявності підстав відповідно до мети та завдань оперативно-розшукової діяльності і з додержанням необхідних умов і порядку; г) перевіряти, щоб не були обмежені права і законні інтереси осіб, які допомагають органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність; д) наглядати з тим, щоб органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, у повному обсязі вживали усіх передбачених законом заходів по виконанню покладених на них завдань.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності, прокурор зобов'язаний, перш за все, попередити порушення вимог закону, вжити заходів до їх усунення, а при порушенні прав і законних інтересів особи — до поновлення порушених прав і відшкодування матеріальних збитків.

§ 2. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів в оперативно-розшуковій діяльності

Стаття 14 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” надає прокурору право в межах своєї компетенції:

- 1) безперешкодно входити в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;
- 2) вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів;
- 3) доручати керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;
- 4) давати письмові вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів в інтересах кримінального судочинства, про розшук осіб, які безвісно зникли;
- 5) давати згоду на продовження строку проведення оперативно-розшукової діяльності;
- 6) отримувати пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність;
- 7) перевіряти скарги на порушення законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;
- 8) скасовувати незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону;
- 9) вживати заходів щодо усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності і притягнення винних до встановленої законом відповідальності;
- 10) вносити подання про скасування незаконної постанови суду про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів.

Внесення прокурором такого подання зупиняє проведення оперативно-розшукових заходів, дозвіл на які дано судом.

Застосування деяких повноважень прокурора, з огляду на особливості об'єкта нагляду,

має певні обмеження. Наприклад, право на безперешкодний вхід в усі приміщення органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність (п. 1 ст. 14 Закону), прокурор в ряді випадків не може реалізувати у зв'язку з тим, що в цьому приміщенні може знаходитись спеціальна техніка, з якою працюють штатні негласні працівники органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, або особи, які допомагають цим органам на конфіденційній основі.

Дещо обмежені права прокурора на витребування для перевірки документів та інших відомостей щодо здійснення оперативно-розшукових заходів (п. 2 ст. 14 Закону).

Йдеться, перш за все, про осіб, які є гласними і негласними працівниками, документацію, яка зашифрує особу чи відомчу належність працівників, приміщення і транспортні засоби оперативних підрозділів тощо.

Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали із розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і засоби розвідувальної діяльності та інформаційно-штатна структура розвідувальних органів не відносяться до предмета прокурорського нагляду (ч. 3 ст. 14 Закону про ОРД).

---

§ 3. Організація нагляду за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність

Організація прокурорського нагляду за виконанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має суттєві особливості у порівнянні з організацією прокурорського нагляду за органами дізнання та досудового слідства. Це пов'язано, по-перше, із специфікою діяльності оперативних підрозділів, які входять до складу різних органів. По-друге, Закон "Про оперативно-розшукову діяльність" проголошує серед принципів цієї діяльності конспірацію, поєднання гласних та негласних методів та засобів, що також повинен мати на увазі прокурор при організації нагляду.

Специфіка діяльності оперативних підрозділів різних відомств враховується при розмежуванні повноважень територіальних та спеціалізованих прокурорів щодо здійснення нагляду за виконанням законів про оперативно-розшукову діяльність.

Так, наказом Генерального прокурора України № 4 гн від 06.04.2004 р. "Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні

оперативно-розшукової діяльності” встановлено, що нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснюють:

1) У Генеральній прокуратурі України:

— Головне управління нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство — за оперативними підрозділами МВС України, СБУ, податкової міліції, ДПА України, Державної прикордонної служби України, органів та установ Держдепартаменту України з питань виконання покарань, які уповноважені проводити оперативно-розшукову діяльність;

- Другий відділ — за оперативними підрозділами спеціальної міліції України;
- Головне управління військових прокуратур — за оперативними підрозділами Департаменту військової контррозвідки СБУ, Головного управління розвідки Міністерства оборони України та Управління державної охорони України;
- Управління нагляду за додержанням і застосуванням законів на транспорті — за оперативними підрозділами транспортної міліції МВС України.

2) У прокуратурах АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя, військових прокуратурах регіонів та Військово-Морських Сил України:

- відділи нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства — за оперативними підрозділами головних управлінь (управлінь) МВС України в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, підпорядкованими їм міськрайвідділами, а також органами та установами Держдепартаменту України з питань виконання покарань (за місцем їх розташування);

- відділи нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю — за управліннями по боротьбі з організованою злочинністю головних управлінь (управлінь) МВС України в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі; відділами по боротьбі з організованою злочинністю управлінь МВС України на залізницях (за місцем розташування вказаних відділів); головними відділами (відділами) по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю головних управлінь (управлінь) СБУ в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі; спеціальними підрозділами в регіонах, підпорядкованих безпосередньо ГУБОЗ МВС України та ГУБКОЗ СБУ (за місцем їх розташування);

- відділи нагляду за додержанням законів органами служби безпеки, митної служби та прикордонної служби України при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства (старшим помічником) — за підрозділами Державної прикордонної служби України (за місцем розташування), оперативними підрозділами головних управлінь (управлінь) СБУ в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі; управліннями внутрішньої безпеки СБУ за місцем їх розташування (окрім головних управлінь (відділів) по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю), оперативними підрозділами військової контррозвідки;

- відділи нагляду за додержанням законів органами податкової міліції при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства — за оперативними підрозділами управлінь податкової міліції ДПА в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, підрозділами по боротьбі з корупцією та безпеки, а також по боротьбі з відмиванням доходів, здобутих злочинним шляхом, підпорядкованих безпосередньо ДПА України (за місцем їх розташування);

- другі відділи (старші помічники) — за оперативними підрозділами відповідних відділів

(відділень) спеціальної міліції (за місцем їх розташування);

- управління нагляду за додержанням і застосуванням законів на транспорті (старші помічники) — за оперативними підрозділами транспортної міліції управлінь МВС України на залізницях, відділами внутрішніх справ на водному та повітряному транспорті УМВС України в областях (за місцем їх розташування);

- відділи нагляду за законністю оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства військових прокуратур регіонів і Військово-Морських Сил України — за оперативними підрозділами управлінь (головних відділів) військової контррозвідки СБУ в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України.

Перевірки законності оперативно-розшукової діяльності та прийнятих при цьому рішень прокурори мають проводити на підставі:

- планових заходів з урахуванням стану законності в цій сфері діяльності;

- вказівки уповноваженого прокурора вищого рівня;

- результатів вивчення матеріалів кримінальних справ про нерозкриті злочини; інформації про неналежне реагування на доручення слідчого та суду у кримінальних справах, які перебувають у їх провадженні; неналежного виконання вказівок уповноваженого прокурора;

- повідомлення прокурора щодо проведення заходів у порядку ст.ст. 187, 187-1 КПК України під час розслідування кримінальних справ;

- ініціювання керівників відповідних галузевих управлінь і відділів у інших випадках (п. 3 наказу Генерального прокурора України №4 гн від 06.04.2004 р.).

Прокурор має перевіряти додержання вимог Конституції України, інших законодавчих актів щодо:

- наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, законності при заведенні та закритті оперативно-розшукових справ, продовженні, припиненні та поновленні обчислення строків їх ведення;

- законності застосування окремих обмежень прав і свобод людини, які мають винятковий і тимчасовий характер, законності і обґрунтованості подань до суду про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів;

- відповідності закону відомчих наказів, інструкцій, розповсюджень та інших правових актів з питань проведення оперативно-розшукової діяльності;

- перевіряти відповідність постанов суду про надання дозволу на проведення оперативно-технічних заходів вимогам чинного законодавства протягом 3 діб з дня надходження повідомлення про їх винесення.

Для з'ясування зазначених питань прокурор перевіряє скарги громадян та оригінали оперативно-розшукових документів, складаючи за наслідками перевірки довідку, відповідно до правил таємного діловодства (Закон "Про державну таємницю" та Інструкція № 0126—87 про забезпечення режиму таємності в міністерствах і відомствах).

Для цього прокурор вимагає від керівників органу, що перевіряється, створення умов для роботи з таємними документами — надання окремого кабінету для роботи та сейфу.

Записи таємної інформації ведуться в робочих зошитах, які забороняється виносити з приміщення органу, в якому проводиться перевірка. Після закінчення перевірки робочі зошити із записами та довідка про результати перевірки пересилаються до прокуратури таємною поштою.

У випадках виявлення незаконних постанов про заведення або закриття

оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення оперативно-розшукової діяльності чи про інші рішення, що суперечать закону, прокурор їх скасовує своїми постановами.

Якщо суд виніс незаконну постанову про дозвіл або відмову на проведення оперативно-розшукових заходів, прокурор вносить подання про скасування такої постанови.

В усіх випадках прокурор вживає заходів до усунення порушень законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності та поновлення порушених прав громадян.

За наявності порушень закону прокурор вимагає письмові пояснення від службових осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність і вирішує питання про притягнення їх до відповідальності.

За наслідками перевірки прокурор може також надавати письмові вказівки щодо проведення оперативно-розшукових заходів в інтересах кримінального судочинства, спрямованих на розкриття злочину, розшук осіб, які переховуються від органів розслідування і суду або ухиляються від відбування покарання, та осіб, що безвісно відсутні.

Основними критеріями оцінки ефективності прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності є:

- додержання прав людини і громадянина, у тому числі щодо недоторканності особистого життя, житла і таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків;
- своєчасність реагування на порушення законності при здійсненні оперативно-розшукової діяльності та невідкладне вжиття заходів до поновлення порушених прав громадян, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.